

## Sognepræst Jacob Stampes optegnelser om »religiøse« skikke.

Ved **H. K. Kristensen.**

---

**I** Nr. Nebel præstearkiv ligger en lille pakke manuskripter fra omkring midten af forrige århundrede. De er affattede af stedets daværende sognepræst Jacob Stampe. Blandt disse manuskripter, der alle angår lokale forhold og personer, findes også de i det følgende gengivne »Bemærkninger angaaende de religieuse og verdslige Skikke i Nørre Nebel og Lydum Sogne 1852.«

De verdslige skikke har Stampe dog ikke fået nedskrevet. På manuskriptets sidste side har han kun begyndt med følgende ord: »Angaaende de verdslige Skikke« — og er så standset. Derimod er han blevet færdig med, hvad han kalder de religiøse. De fylder 19 sider. Men desværre mangler siderne 13—16.

Forinden vi gengiver hans »bemærkninger,« vil vi kort præsentere manden.

Jacob Stampe blev født i Viborg 2. okt. 1800 som søn af avlsbruger og værtshusholder Jørgen Stampe og hustru Maren Thostrup. Han blev student fra byens latinskole, men i landbrugskrisens strenge tider blev faderen en fattig mand, og selv om Stampe nød gode stipendier, måtte han tildels selv skaffe sig de nødvendige midler til at fuldende sit studium. Han tjente da penge ved at undervise. I 3 år måtte han endog helt afbryde læsningen og var da huslærer. I 1827 blev han kandidat. Han fortsatte endnu et par år med lærergerningen og var derefter kapellan, til han 1834 blev sognepræst i Åstrup og Starup i Gørding og Skast herreder. 25. juli 1844 blev han forflyttet til Nr. Nebel og Ly-

dum i Vester Horne herred, tæt ved Nymindesgab. Her virkede han til sin død den 15. aug. 1870. 18. aug. 1835 var han blevet gift med Charlotte Nicoline Grundahl, født 15. aug. 1806, død 15. decbr. 1889, en degnedatter fra Hvirring.

Ungdomstidens fattige kår gav ham en lære for livet, der sikkert stemte godt overens med hans natur og hele indstilling, og som også passede hans hustru. De blev overmåde økonomiske husholdere, hvad der også gav gode synlige resultater. Han kom til Åstrup med en betydelig gæld og hele sit indbo på een vogn, men rejste gældfri derfra og med 25 vogne fra Åstrup og Starup til at køre ejendelene til Nebel, trods det, at Åstrup dengang hørte til de ringeste kald i Danmark. Og ved afslutningen i Nr. Nebel skænkede han foruden et legat til værdige trængende i pastoratet 20 000 kr. til sin gamle latinskole, som han forøvrigt ikke altid havde talt rosende om, da han klagede over, at han kun havde nydt en ringe undervisning der.

Stampe var overmåde punktlig og nøjagtig. Det fremgår bl.a. af hans dagbøger i 9 svære folianter; de er udnyttet af hans biograf, den lærde rektor H. H. Lefolii, og de er forøvrigt, lige som Stampe selv, i levende erindring i hans to vestjyske sogne.

Også i det følgende vil vi i hans nøjagtige opgivelser af ofrets og accidensernes størrelse blive mindet om hans stærke økonomiske sans. Han interesserede sig også for andres pengeforhold, men lod dog ikke dem være afgørende for bedømmelsen af mennesker, for han var retsindig og velmenende, hans sognebørns ve og vel lå ham på hjerte. Tillige var han konservativ og noget værdig. Lefolii betegner hans åndelige livsindhold som »alvorlig rationalistisk gudsfrygt med kristelig farve.« Det er nok sandheden.

Menigheden satte pris på Stampe, nogle fandt dog hans forkyndelse for tør og for tynd, og da den grundtvigske bevægelse nåede sognet i hans sidste år, satte grundtvigsk vakte en adresse i gang imod ham. Det tog han sig meget nær, og det fortælles, at det fremskyndede hans død.

Ved sin matematisk nøjagtige livsførelse fik Stampe megen tid til rådighed. En ikke ringe del heraf ofrede han historien. I præstearkivet ligger endnu enkelte breve med oplysninger fra geheimearkivet, om præster, også i nabosognene, og oplysninger, som en ung vestjyde, den senere bekendte historiker, rådstuearkivar, dr. phil. O. Nielsen har sendt ham. O. Nielsen var ven med præstens søn, cand. teol. August Stampe, der deltog som reserveløjtnant i krigen 1864 og pådrog sig en lungesygdom, der medførte døden. Faderen udgav efter hans død en digtsamling af ham. I ægteskabet var endnu en søn, der døde som tiårig.

Af Stampedes manuskripter er hans »Efterretninger om Standinger« udgivet af læge H. Torbøl i Fra Ribe Amt 1926, s. 494—511, ligesom samme forfatter har gengivet eller delvist bearbejdet manuskriptet om Nebel kirke (Fra Ribe Amt 1928, s. 357—83). I min bog om Nr. Nebel-Lydum sogne (1958) har jeg også benyttet en del af Stampedes materiale.

I Stampedes »Bemærkninger«, der herefter gengives, er gamle forkortelser for mønt og mål noget moderniserede, ellers er Stampedes retskrivning bevaret. De giver en nøgtern kirkemands konstatering af skikkene i Vestjylland for hundrede år siden.

(Litteratur: H. H. Lefolii: Biografiske Oplysninger om Sognepræst Jacob Stampe og hans Hustru i Viborg Skoleprogram 1897. H. K. Kristensen: Nr. Nebel og Lydum sogne, 62—64).

*Bemærkninger angaaende de religiøse og verdslige Skikke i  
Nørre Nebel og Lydum Sogne 1852.*

§ 1.

Der gives Intet, der længere vedligeholder sig og lettere forplanter sig fra den ene Slægt til den anden, end de religiøse og verdslige Skikke. Disse kunne ofte igjennem Aarhundreder gaae i Arv fra den ene Generation til den anden.

Af de forskjellige Classer iblandt Menneskene er der ingen, der mere vedhænger og mere haardnakket forsværer sine Skikke end Almuen paa Landet. Beboerne i Kjøbstæderne forlade lettere deres nedarvede Skikke formedelst deres hyppige Forbindelser med andre Mennesker. Landsbyefolkene leve derimod mere isolerede, og have saaledes ikke Leilighed til at lægge Mærke til, hvorledes Andre forholde sig. Det er derfor naturligt, at de længere holde sig til og vedblive med deres Fædrene Skikke. Man vil derfor see, at endog Naboe-Sogne kunne have ganske forskjellige Skikke, og have havt det, saalænge Nogen kan mindes. Det er interessant at lægge Mærke til en Egns Skikke; thi Intet vise bedre end disse Menneskenes Tænkemaade og Sæder. Kjenner man derfor Beboernes Skikke, da vil man let kunne danne sig et rigtigt Begreb om deres Character og sædelige Standpunct. Og jo længere man kan gaae tilbage i Tiden, desto behageligere er det for den opmærksomme Iagttager af Menneskene. Derfor er det godt, at slige Skikke optegnes, for at man længere ned i Tiden kan desto bedre sætte sig ind i de daværende Menneskers Cultur og sædelige Forfatning. For nu at bidrage mit til, at de her i Sognene herskende Skikke ikke skulle tabes af Erindringen, er det, at jeg vil anvende nogle af mine Fritimer til korteligen at nedskrive disse. Man vil da, ifald disse Bemærkninger maaskee i længere Tid kunne blive bevarede, være istand til at danne sig et tydeligere Begreb om, hvorledes vi her på Vestkysten have været, færdet og tumlet os. Iblandt disse Skikke have imidlertid de religieuse længst vedligeholdt sig, og derfor ville vi begynde med dem som de mærkværdigste og interessanteste.

## § 2.

Vi ville altsaa begynde med Menneskets Fødsel. Ved Børns Komme til Verden er i Almindelighed et Par af Naboe-Konerne tilstede eller ogsaa Nogle af Familien. Hos Nogle lægges det nylig fødte Barn et Par Dage i en Sæde-

kurv i den Formening, at der da af den Fødte skulle blive en desto dygtigere Bonde. Dette er, som Enhver seer, kun Overtroe, og denne Skik er nu næsten gaaet af Brug. Hos adskillige Beboere har jeg dog seet den. Spørger man Forældrene om, hvorfor de just lægge Barnet i en Sædekurv, faaer man gjerne det Svar, at de have ingen Vugge, og at de endnu ikke have faaet laant een<sup>1</sup>. — Derimod turde Troen paa, at Børn kunne i de første Dage efter Fødselen blive skiftede af Djevelen, være endnu temmelig rodfæstet hos Almuen. Som Forebyggelsesmiddel herimod har jeg hørt fortælle, at de skulde bruge at lægge Jern i Barnets Klæder eller i det mindste sætte en Synaal i Klæderne. Imidlertid maae jeg tilstaae, at jeg selv ikke har seet eller erfaret Sligt. Det bruges vist ikke heller mere; i det mindste er det vist meget sjældent. At imidlertid Nogle endnu nære den overtroiske Mening, at de istedetfor deres eget Barn kunne faae en Skifting, er meget paalideligt; dog forsvinder ogsaa denne Troe mere og mere<sup>2</sup>.

1) Flere steder som i Darum, Gørding herred, og i Vendsyssel redtes jævnlig seng til småbørn i en sædekurv, for at de kunne blive dygtige til at så og have lykke med sæden.

2) Skiftingen er det barn, folk troede, de underjordiske havde efterladt i stedet for det, de tog. Abnorme børn som idioter, mongoloide, eller børn med kretinisme og vel navnlig med hydrocephalus (»vand i hovedet«) har bestyrket denne tro, der herskede over det ganske land. Når Stampe ikke nævner de underjordiske, men djævelen som forbyteren, er han forøvrigt i overensstemmelse med skiftingetroen i yngre middelalder, sådan som man kan slutte fra fremstillinger på kalkmalerier. Dog har hans sognefolk sikkert ment de underjordiske. Når Stampe nævner jern (stål) eller en synål som værn, er det netop det almindelige forebyggelsesmiddel, indtil dåben sikrede barnet. Derfor ville man i sin tid gerne have barnet døbt snarest muligt, det skete ofte ved hjemmedåb. Malende skriver almueskjalden og folkevækkeren Morten Eskesen om sin dåb d. 5. jan. 1826, samme dag, han blev født i Uldbæk i Lyne, kun to mil fra Nr. Nebel. Faderen fortæller: — du var jo vort første barn, og vi ville ikke, at bjærgmændene skulle tage dig og give os en skifting for dig. Vi var så heldige at have lyset tændt til dag; men natten er jo lang og dagen kort på den årstid. Vi turde ikke vove at lade dig ligge udøbt én nat endnu. Jeg kørte derfor, alt hvad remmer og tøj kunne holde, efter præsten, og det var in-

Nogle Dage efter at Barnet er født, indbyder man Nogle af Nabookonerne til at drikke en Kop Caffé i Huset. Man samles om Eftermiddagen Kl. 2, og denne Forsamling af Koner kaldes Konerbarsel eller gode Tidender. Udsættes Forsamlingen i længere Tid er det gjerne, fordi Moderen befinder sig mindre vel. I forrige Tider gik det meget lystigt til ved slige Konerbarseler, de bleve berusede og anrettede smaa Optøier, naar de gik hjem. — I Starup Sogn veed jeg saaledes, at de hjemvendende Koner paa Veien væltede en Vogn og gave sig i Kast med de Mandfolk, de mødte. Hvor Caffepunsch er meget brugelig iblandt Fruentimmer, f. Ex. i Oxbye Sogn, der er det vist heller ikke sjeldent, at der forefalder Beruselser, og smaa Excesser<sup>3</sup>. Saavidt mig bekjendt, opvartes der ikke med Andet end Caffé og Caffepunsch for dem, der ønske det. Denne i Vesteregnet saa meget yndede Caffepunsch bestaar ikke i andet end Caffé uden Fløde med en Snaps i. Der ere dog ikke faa Fruentimmer, og det endog af de anstændigere, som ynder denne i Vesteregnet for Mandfolkene saa liflige Drik. I Hoe og især Oxbye Sogne, hvor Fruentimmerne næsten ere som Mandfolk og gaae til Havs som disse, skal det, efter Rygtet, ikke være usædvanligt, at en Kone den Dag hun holder sin Kirkegang, drikker 7 Kaffepunscher. Slight Fylderie finder

gen springvej fra Uldbæk til Kvong. Lige så rask gik det hjemad med præsten, Olivarius. Du blev døbt, og så var du bjærget, for så var du jo et Guds barn.« Og så kørte faderen præsten til Kvong. Det blev 4 mil ialt ad dårlige veje, drevet af frygt for den imaginære skifting.

<sup>3</sup>) Konebarsel, kongilde eller barselstue er kendt over hele Danmark, undtagen i Vendsyssel og Himmerland, hvor intet er overleveret derom. På øerne gik det ret skikkeligt til, dog ved vi fra Holbergs »Barselstuen« og fra Jac. Bircherod, at det kostede manden hatten, om han kom i barselstuen ved den lejlighed. Men i det sydlige Nørrejylland og Sønderjylland antog gildet en vildskab, der yderligere kunne animeres af stærke drikke og rigelig kaffe, ingen mænd måtte da komme i stuen, og på hjemvejen var mænd og store drenge udsat for deres alt andet end delikate kærtegn, og de ville tage hatten og trække bukserne af dem, ligeledes gik det ud over vognene, som væltedes eller skiltes ad. Det var de specielle ydre tegn på mandens køn, kvinderne ville bemægtige sig.

imidlertid ikke Sted her i Nebel og Lydum Sogne. — Konerbarselet varer i Almindelighed kun faa Timer.

Naar Barnet er blevet nogle Uger gammelt, og det med Moderen ellers befinder sig vel, bliver det bragt til Kirken for at døbes. Har det været sygt og der har været Fare for dets Liv, bliver det som oftest hjemmedøbt. Den Dag det føres til Kirken, holder Moderen gjerne tillige sin Kirkegang; Nogle foretrækker nemlig at opsætte det en længere Tid. Grunden hertil er i Almindelighed da, at de synes ikke at kunne faae Tid dertil for at opvarte Barselgjesterne<sup>4</sup>. Barnet bringes i Almindelighed ikke ind i Kirken førend imod Slutningen af Prædikenen. Er det ikke hjemmedøbt, fremtræder et Fruentimmer tillige med den, der bærer Barnet, for at assistere ved Daabshandlingen. Er det derimod hjemmedøbt fremtræder et Fruentimmer ikke med den, der staar frem med Barnet. — Som oftest er der en Kone med, der kan give Barnet Die. Denne Kone kaldes Pattekonen<sup>5</sup> og er uundværlig. Her ere det blot Fruentimmer, der bære Børn; i Aastrup Sogn derimod blev ethvert Dregebarn holdt for Daaben af en Mandsperson, og et Pige barn af et Fruentimmer. Mandfolk, der bære Børn, offre i Almindelighed temmelig raisonnabelt. Denne Skik brugtes ikke i Starup Sogn og ligesaa lidt i de nordligere Sogne, derimod i Aastrup Sogn og i de Syd for liggende Sogne. Saavidt mig bekjendt, skal den samme Skik følges i Varde. Her i Vester Horne Herred ved jeg ellers ikke, den bruges nogetsteds. Naar der offres, skeer dette ikke blot til Præsten og Degnen, men ogsaa til den, der bærer Barnet, og hun faaer endog større Offer end Præsten<sup>6</sup>. Denne Skik brugtes ikke i Aa-

---

<sup>4</sup>) Siden dåbsforordningen af 1828 udstedtes, blev det almindeligt at udsætte barnets dåb temmelig længe i forhold til tiden forud, hvilket tydeligt fremgår af vore kirkebøger. Så holdt moderen i regelen sin kirkegang på dåbsdagen.

<sup>5</sup>) Det var en udbredt skik med denne kone, også på Sjælland brugtes hun.

<sup>6</sup>) D. v. s. på barnets vegne.

strup og Starup Sogne, derimod følges den overalt her i Egnen. Imidlertid synes det mig smukkere, om dette Offer bragtes Barnet hjemme.

Hvad Offeret til Præsten angaaer, da er dette stundomt maadeligt nok. Beboerne her i Pastoratet er i denne Henseende karrige nok. Den der bærer Barnet offerer i Almindelighed fra 1 Mark til 2 Mark 8 Sk. C., den, der gaar med, 8 a 10 Sk. C., og de øvrige Faddere fra 4 til 8 a 10 Sk., et godt Barsedaabsoffer kan ansættes til 10 a 12 Mark C., og et meget godt til 13—18 Mark C. — Naar Moderen holder sin Kirkegang, der i Almindelighed skeer den Dag, da Barnet døbes, er hendes Offer intet mindre end rundelig. Det variere naturligviis efter Omstændighederne og kan ansættes fra 1 Mark til 3 Mark 12 Sk., dog er det sidste meget sjældent, et godt Offer anses 2 a 3 Mark at være. Den Kone, der følger med Moderen, offerer i Almindelighed 10—12 Sk. C., sjældent er det Dobbelte.

Er man kommen hjem, begynder Gildet 1 Times Tid derefter. Naboerne gaar som oftest en Tour hjem, førend de igjen indfinder sig i Gildehuset. I at bestemme Gjesternes Sæde ved Bordet, iagttages en streng Etikette, og det koster ikke liden Umage at faae dem rangerede tilbørligt. Retterne er næsten overalt de samme: Suppe, Kjød, Grød eller sød Suppe og Kage. Kun hos de mere formuende faaes tillige Steg. Drikkevarerne ere i Almindelighed Brændeviin og den saakaldte Sirupsbrændeviin, stundom Ungviin eller gammel Viin. Da jeg ikke drikker Brændeviin, gives mig nu næsten overalt rød Viin, og ved denne Lejlighed faar da og en Deel af de Andre deraf. Da jeg drak Brændeviin, blev der kun saare sjældent opvartet med Viin, det er først nu i den senere Tid bleven Skik. Under Spisningen spilles ingensinde paa Violin, dette er kun Tilfælde ved Brylluper. En Times Tid efterat der er spiist, begynder Dandsen, der stundom vedvarer til Morgenstunden, i Almindelighed kun til Kl. 3. Henpaa Aftenen drikkes Caffé, og naar dette er skeet, forlader jeg gjerne Forsamlingen, undertiden endog før, hvil-

ket jeg dog kan mærke ikke gjerne ses af Beboerne. Hen paa Natten opvartes igjen med Spise, ligesom atter igjen da med Caffé, ligesom og ikke at forglemme med Caffepunsch. Caffeskjenkningen til hver Mand er i Almindelighed først 1 Koppe Caffé, dernæst Caffepunschen og endeligen en Koppe Caffé. Fruentimmerne drikke i Almindelighed kun 2 Kopper Caffé. Naar en Mandsperson har dandset en Tid, giver han gjerne Spillemanden nogle faa Skillinger og faaer da igjen af ham en Snaps Brændevin. Han er i Almindelighed af Verten forsynet med en Flaske Brændeviin.

2den Dags Barselgilde finder ikke Sted, naar undtages, at Familien og Naboerne kunne være der til Frokost, hvilket nok i Almindelighed er Tilfælde.

Vi have seet de religiøse Skikke ved Barnets Indtrædelse i Verden. Den næste religiøse Handling, der foregaaer med det, er dets Confirmation. I Almindelighed ønske Forældrene at faae deres Børn confirmerede saa tidligt som mueligt, og derfor skeer det yderst sjældent, at et Barn bliver holdt tilbage 1 Aar fra Confirmationen, naar det ellers er modent til denne Handling. Man kan heller ikke undre sig herover; de kunne behøve saa tidligt som mueligt at have fri Raadighed over dem til Arbeide. Tiderne tillade heller ikke at holde flere Folk, end der er høist nødvendigt. Børnenes Confirmationstid er egentlig en Friheds-Tid for dem. Den Tid de have tilovers fra deres Læsning kunne de fleste anvende som de selv ville. Endskjønt de komme fra Præsten ved Middagstid, saa komme de dog gjerne ikke hjem før til Aften, og tilbringe Eftermiddagen med at more dem paa bedste Maade. Som oftest har Præsten dem 2 Gange om Ugen, nogle Steder kun 1 Gang. De øvrige Dage søge de Skolen.

I Almindelighed bringe de Præsten 2de Gange om Aaret Foræringer, nemlig til Julen og Paasken. Nogle Steder give de Præsten Penge den første Gang, de ere hos ham, paa andre Steder derimod den sidste Gang. Som oftest faaer Præsten kun 2 Gange, nemlig til Julen og Paasken. Hvad de da

bringe, beroer jo meget paa deres Formue og Velvillie for Præsten. I nogle Sogne er deres Send<sup>7)</sup>, som de kalder det, kun maadeligt, saaledes her i Nørre Nebel og Lydum af de Fleste, dog gives jo ogsaa herfra hæderlige Undtagelser. Hvad der i Almindelighed bringes bestaaer af for hver Person: 2 Pd. Smør, 1  $\frac{1}{2}$  Snese æg, en Hane, og af nogle en Høne til. De mere Formuende eller Fattigere kunne nu efter Omstændighederne bringe lidt større eller mindre Gaver. Deres Send er omtrent lige stor hver Gang. De fattige bringe ofte større Foræringer end de Rige, af den Grund at de frygte for at blive bortviste, og derfor søge at vinde Præstens Yndest paa denne Maade. Her i Pastoratet er det Skik, at paa Confirmationssøndag staar de Børn øverst, som henhøre til det Sogn, hvori Kirken ligger, og derpaa følge det andet Sogns Børn. Iøvrigt blive de ordnede efter deres Kundskaber. Naar de ere konfirmerede komme de kun een gang til til Præsten, og dette er for end mere at forberede dem til deres Altergang og for at tage Afsked med dem. Ved dette sidste Møde bruger man da og at give dem nogle Leve-regler med i Livet, ved hvis Iagttagelse man troer, de ville kunne blive lykkelige. Deres Sind er da mest aabent for slige Formaninger og kjærlige Paamindelser og de gjøre da et dybere Indtryk paa dem, et Indtryk, som bevarer sig hos en Deel af dem hele deres Liv. Paa deres Confirmationsdag ere de ikke iklædte nogen vis Dragt, men enhver klæder sig som han har bedst Evne til, og som han synes bedst om. Her i Pastoratet holdes kun Confirmation 1 Gang om Aaret og dette er paa den første Søndag efter Paaske, og jeg veed ikke heller, at der her i Egnen holdes nogetsteds mere end 1 Gang. I nogle Sogne, hvis Indbyggere beskjeftige sig meget med Søevæsenet og leve deraf, er Confirmationsdagen paa den første Søndag i Marts, saaledes i Aal og Hoe Pastorater; derimod finder det ikke Sted i Henne og Lønne. Hvor Confirmationsdagen er tilladt saa tidligt, gaae Børnene og til Præsten 2de Gange om Ugen.

<sup>7)</sup> Kaldes ogsaa fon (forn) eller føring.

Naar Confirmationen er fuldført, træder den Confirmerede over i den mere ansvarlige Alder. De fleste, selv endog formuende, især naar der ere flere Børn, begynde da at tjene. Den Tvang, som de før har været underkastet, deels med Hensyn til Skolen og deels med Hensyn til deres Kirkegang i Confirmations-Forberedelsens Tid ophører nu, og de føle sig nu mere frie. Deres Kirkegang aftager da og, ja stundom, ihvor meget man end ved Afskeden har lagt dem det paa Hjerte, kommer de der ikke uden de to Gange om Aaret de gaae til Alters. Det er nemlig Skik hos Almuen, at den kommunikerer 2de Gange aarligen, nemlig om Foraaret og om Efteraaret. I Østeregnet var Skrifttemaalet i Almindelighed om Løverdagen, og der blev da først catechiseret med Ungdommen, hvorved der dog vakte nogle Tanker hos de mere Alvorlige. Her i Vesteregnet derimod kan denne Catechisation ikke saa godt finde Sted, da Skrifttemaalet formedelst den lange Afstand fra Kirken først foregaaer om Søndag Morgen Kl. 8 1/2. At catechisere med Ungdommen vilde i Forening med de andre Forretninger blive uudholdelig. Man maae derfor her lade sig nøie med at forrette Skrifttemaalet og Altergangen, hvilket ofte er endog meget besværligt, naar der ere Mange til Alters. Desværre nydes Nadveren altfor ofte af Ungdommen med megen Letsindighed. Er Confirmationen til Ende, da træder den Unge ikke gjerne ud for at lade sig catechisere, i det høieste sker det kun de første Aar efter Confirmationen og ophører da ganske. Før Confirmationen søges dog Catechisationen stundom, dog ogsaa dette er i stærk Aftagen her i Pastoratet.

Saa ofte Menigheden kommunikerer, faster den gjerne om Morgen eller nyder kun en Kop Caffé, dette er stundom besværligt nok for den Gamle, men ere der Gamle, der ønske det, tager jeg og til Alters før den egentlige Gudstjeneste, for at de strax efter kunne gaae hjem, ifald de ønske det<sup>a</sup>.

<sup>a</sup>) Selv om Luther og protestantiske teologer forkastede fasten som en Gud særlig velbehagelig gerning, hævdede de dog med Luther, at »faste og legemlig beredelse er en smuk udvortes tugt«, og det er åbenbart på grund-

Som oftest blive de dog. Hver der gaaer til Alters giver i Almindelighed 1 Sk. C. i Tavlen til de Fattige, hvilket næsten altid iagttages; mueligt, at der dog stikker den Overtroe derunder, at de saaledes lettere faae deres Synder forladte. Jeg troer det næsten, efter hvad jeg har kunnet erfare.

Hvad Skikken ved den egentlige Gudstjeneste angaaer, da forrettes denne paa den engang bestemte Maade, og her ved foregaaer da intet Særegent fremfor hvad der skeer andre Steder.

Vi have nu betragtet de Skikke, som bruges ved Konerbarsel, Barnedaab, Confirmation og Altergang, og gaae nu over til nøiere at omtale dem, som finde Sted ved Brylluper og Begravelser.

Førend Vielsen skeer, maae der lyses, thi kun sjeldent her paa Landet tages Kongebrev. Skeer dette, da ere der gjerne presserende Omstændigheder, der gjøre det. Naar der da skal lyses for Parret, møde gjerne for Præsten 1 a 2 Dage forud baade Brudgommens og Brudens Fader, eller dersom disse ere døde eller forhindrede, da nogle Andre af deres Beslægtede, eller hvem de ellers kunne formaae dertil. De medbringe da de nødvendige Papirer, der ere foreskrevne at skulle forevises, førend Tillysningen kan skee. Paa nogle Steder er det Skik, at Brudgommen tillige giver Møde, dog ikke her i Pastoratet.

Lysningen skeer da 3 Søndage i Rad, og paa den 2den Søndag ere i Almindelighed de Forlovede tilstede, dog iagttages dette ikke altid. Derimod gaae de næsten altid til Al-

---

lag heraf tidligere slægtled fastede før altergangen. 2/9 1628 skrev Kristian IV til biskopperne, at de skulle pålægge præsterne at formane folk til, »den dag thilforne førind de bruge dett høyuerdige Alters Sacramente, med Fasten och Affhold att begaae, dog att dett scheer aff enhuer goeduilligen.« Samme dag udstedte han en forordning mod fylderi og om bededage samt om sakramentets rette brug. Senere har man i almindelighed næppe fastet uden på altergangssøndagen. Der er eksempler på, at disse altergæster kunne tage et ekstramåltid aftenen før og have lidt mad med til kirke. Endnu i min barndom i begyndelsen af dette århundrede var der ældre folk i Hostrup sogn, Skast herred, som fastede den søndag morgen, de gik til alters.

ters sammen, førend Vielsen foretages, og det i den Kirke, hvor denne skal foretages. Den 8. Dag førend Vielsen skal skee, kommer da den saakaldte Bedemand til dem, der skulle inviteres til Bryllupet, og saaledes og til Præsten, ifald han skal med. Det har før været Skik og bruges stundom endnu, at Bedemanden har en vis Indbydelsesformular, som han bruger et hvert Sted, hvor han skal byde. Stundom hænder det, at han gaar vild i sin Lectie, hvortil Mange og for at moere bidrage Alt, hvad de kunne. Dog denne Indbydelsesformular aflægges mere og mere. Her i Pastoratet ere det kun Faa, der bruge den for Præsten, i Aastrup Pastorat vare der Adskjellige; dog vare de altid meget undselige ved at fremsige deres Lectie<sup>9</sup>. Som oftest bliver Bedemanden skjenket, hvor han kommer; det hænder derfor ikke sjældent, at han bliver beruset, førend han kommer til Enden med Indbydelsen. Mange have vel og deres Moroe af at faa ham i denne Tilstand, eller at faa ham pjatet, som de kalde det. De ellers brugelige Navne om et Mske., der er i en saadan Tilstand, ere, Han har en Blyehat paa, eller han har en Letter, eller er svirende. Naar Lysningen er begyndt, har jeg kunnet mærke, at man ikke anseer Samliev imellem Parret for utilladeligt<sup>10</sup>. Nu vel Brudens Udseende viser kun altfor ofte, at de heller ikke før Lysningen tage det saa nøie med denne Ting. Dog hvad uægte Børn angaaer, da maae man dog ikke klage over, at disse ere mange her i Pastoratet.

Er Bryllupet et af de større, da er i Almindelighed Præsten og Degnen indbudne med. Paa Bryllupsdagen kører de Præstekonen hen til Brudehuset og sætter Smykket<sup>11</sup> paa Bruden, hvilket gjerne sees at skee saa tidligt, at hun med

<sup>9</sup>) Adskillige steder i folkloristisk og topografisk litteratur findes eksempler paa disse byderemser.

<sup>10</sup>) Det har vist været almindeligt over hele landet, at nogle af de unge efter 1. eller 3. lysning flyttede sammen og eventuelt overtog ejendommen. Heri fulgtes en oldtids- og middelalderskik.

<sup>11</sup>) Smykket, antagelig en broget krans med tøjbloster og flitter, var præstekonens eller undertiden degnekonens. Tidligere brugtes, i alt fald i visse landsdele, brudekrone. I 1860'erne kom myrtekransen og fortrængte efterhånden »smykket« og præstefruen som hjælperske.

dette paa kan tage imod Brudgommen, naar han kommer. Er Brudgommen længere borte fra, kommer han med Musik, og som oftest ledsaget af flere Læs Folk. Antallet af Vogne retter sig efter Størrelsen af hans Familie, og det Gildelag, hvori han er hjemme. Jo flere Vogne, desto større er Æren, ligesom det og ansees for en Ære at have mange Vogne til Kirke, og at der ere mange Folk paa Vognene. Om Morgen opvartes i Brudehuset med Caffé og Smørrebrød. Dette er saavidt mig bekjendt den almindelige Ret. Før Gjesterne sætte sig til Vogns, opvartes igjen med Caffé og Caffepunsch. Selskabet stiger da endelig tilvogns, Bruden med Præstekonen og en anden Kone paa den første Vogn, som er Præstens, derpaa følger Brudgommen med sine Brudemænd på den næste Vogn, hvorefter Familien kommer; Alt gaaer meget ordentligt til, og Etiketten iagttages strengt. Som anført jo flere Vogne en Brudeskare bestaaer af, desto bedre. Det høieste Antal Vogne, jeg har set i al den Tid, jeg har været Præst, har været 22, og dette var da Mads Christensens Datter, Ane, af Anneksgaarden i Lydum Sogn havde Bryllup den 30te Oktober 1852. Brudeskaren naaede omtrent fra Birket<sup>12</sup> til Kirken. Dog derfor ere Offeret ikke usædvanligt stort, kun 7 Rdl. 2 Mark C. Det ansees ellers for et stort Bryllup, hvor der er fra 15 til 18 Vogne. Stundom er og et stort Antal Mennesker indbudet, ved det ovenfor nævnte Bryllup vare der over 150 Mennesker. Brudgommen var fra Veirup i S. Vium Sogn, og derfra vare Mange med ham. Er Menneskeantallet saa stort da er der ofte stor Trængsel af Mennesker i Brudehuset, og det er derfor ikke saa sjældent, at der dækkes Borde til dem i Udhusene. Brudeskaren kommer altid med Musik til Kirken, og stundom blæses der og i Clarinetter, naar der ofres. Musikanterne træde da op til Degnestolen. Til et stort Bryllup ere altid 2 Musikantere, stundom 3; et lille Bryllup har kun 1 Musikanter. Ved Offringen iagttages ligeledes Etiketten meget strengt. Er det nogenlunde for-

<sup>12</sup>) Ejendom i sognet.

muende Folk offerer Brudeparret i Almindelighed hver 1 Specie; ere de mindre formuende da 5 Mark C. eller derunder. Selv den Fattigste har ingensinde offret under 2 Mark 8 Sk. Enhver af Brudfolkene offerer ligemeget, og det er hændet mig kun 1 Gang, at Brudgommen offrede mere end Bruden, men han var og formuende, og hun fattig. Offringen varer meget længe, stundom 3 Qvarter, og det er en sand Tortur for Præsten at staae saalænge, da den hele Offring kunde være tilendebragt i kort Tid og dog paa en anstændig Maade. Enhver Offerende offerer og til Bruden, og det ikke saa lidet stundom 1 Specie og derunder. Det gaar her som ved Barseler, at de egentlig Offerberettigede faar den mindste Part. Hele Bryllupshandlingen i Kirken varer gjerne fra 1½—2 Timer. Vielsen forrettes i Nørre Nebel Kirke i Chorsdøren og i Lydum Kirke foran Alteret. Et godt Bryllup ansees det for at være, hvor der ere 8 Rdl. i Offer; det høieste jeg har haft, har været 11 Rdl. C., og det var i Nebel hos Niels Jørgensens. Et lille Bryllup er i Almindelighed paa 3 Rdl. C.

[Her er en lakune i manuskriptet, idet side 13—16 mangler. Skildringen må have drejet sig om afslutningen af brylluppet og det første om begravelser.]

Efter endt Gravtale hjælpe Mandfolkene hinanden med at tilkaste Graven. Naar dette er skeet, samles med Omhyggelighed alle de Kampesteen, der ere opkastede af Graven og lægges igjen med Omhyggelighed ovenpaa den nye Grav. Hvorfor dette skeer, og hvorfor de ikke lægges i en samlet Dynge et andet Sted paa Kirkegaarden, er mig ubekjendt. Naar Stenene ere lagte paa Graven, lægges igjen oven paa disse alle de Spader og Skovle, der have været brugte ved Jordens Nedkastelse i Graven, men vel at mærke de lægges altid med Forsigtighed saaledes, at de kommer til at ligge paa Kors. Hvilken Overtroe hermed er forbunden, har jeg ikke kunnet opspore. Maaskee ville Nogle deraf kunne mene at see, om det er et Mandfolk eller et Fruen-

timmer der derefter først skal jordes; vist er det, at der er nogen Overtroe forbunden hermed, thi ellers vilde man ikke vise saa megen Flid i at lægge dem paa Kors<sup>13</sup>. Ved Begravelser ere og en Deel Fruentimmer af den nærmeste Familie tilstede. Efter en kort Andagtsstund forlader Følget igjen Kirkegaarden. Naar Præsten vil kaste Jord paa Kisten, opføres med Ringningen, og der ringes da ikke mere. De, som ringe ere gjerne et Par af Ligfølget.

Man begiver sig da til Hjemmet, dog følger ikke Alle med, thi Nogle ere blot bleven buden til at følge, og faar derfor blot Frokost. Under Bordet her[sker] naturligviis større Stilhed end ved andre Selskaber. Bispisningen er den samme som ved Barseler og Brylluper, overhovedet hersker der megen Ensformighed i Bøndernes Retter. Naar Spisningen er til Ende, synges et Vers af en Psalme; her i Nebel Sogn: »Gud unde os, at vi kunne leve saa« etc. Ved Brylluper og Barseler bruges baade her og i Lydum Sogn efter Maaltidet: »Lov og Tak og evig Ære« etc. Efter Maaltidet drikkes Caffé, og længere hen paa Aftenen, naar Gjesterne ville forlade Huset, spises der Smørrebrød. Naar jeg bliver der længst, er det, indtil der er drukket Caffé. Den nærmeste Familie kommer der og til Frokost Dagen efter, men hermed op-

<sup>13</sup>) I kirkeritualet af 25/7 1685 hedder det i kap. IX, at det påhviler den dødes nærmeste venner tilbørlig at sørge for, at alle bliver stedet til jorde ved en kristelig begravelse, at præsten skal kaste 3 skuffe jord på, og »derefter kaster de andre, som haver båret liget, den øvrige jord fuldkommen derpå, indtil graven bliver ganske tildækket.« — Skikken med at lægge skovle og spader overkors var udbredt. Med redskaberne i kors var det primære at sikre den døde ro i graven. Men når Stampe antyder, at der muligvis toges varsler om næste dødsfald, har han sikkert dømt rigtigt. H. F. Feilberg udtrykker det i *Dansk Bondeliv* (1889) således: »Er det en skovl, der kommer til at ligge øverst, skal en kvinde dø næste gang; er det en spade, bliver det en mand, og liget skal komme fra den kant af sognet, hvorhen skaffet vender.« I gammelt folkemål er spade hankøn og skovl hunkøn, ligeledes på tysk. Mange steder i Tyskland og Schweiz tages det samme varsel. Derimod har Stampes iagttagelse af den omhyggelige afsamling af sten næppe overtroisk betydning.

hører og Selskabet, og enhver forføier sig til sit Hjem, selv de nærmest Boende.

Gaar vi over til den huuslige Andagt, da er denne, saavidt jeg har kunnet spore saa liden. Vel ere der maaskee enkelte Familier, der af og til kunne tage fat paa en gudelig Bog, hvad enten dette nu er en Prædikensbog, en Psalmebog eller en anden gudelig Bog, men dette er i det hele taget kun faa. Beboerne ere og her saavelsom de fleste andre Steder nedsunken i Sorgen for det Timelige og glemme derover det Himmelske. Præsten sporer her saavelsom de fleste andre Steder kun faa Frugter af sit Arbeide, men hans Embede er og af den Beskaffenhed, at mange herlige Frugter ikke komme tilsyne. Ikke desto mindre bør man ikke tabe Modet, men trøstigen vedblive at arbeide; Gud skal da nok og lægge sin Velsignelse til. Vi skulle plante og vande, Gud skal da nok give Vext.»